

Θεμέλια

Ελένη Τζανάκη & Θεόδουλος Γαρεφαλάκης

Εαρινό εξάμηνο 2019-20

- Τι είναι το άπειρο; κάτι μεγαλύτερο από κάθε φυσικό αριθμό

π.χ. πόσοι πολλοί ρητοί αριθμοί υπάρχουν;

Άπειροι. Τόσοι όσοι είναι οι φυσικοί αριθμοί

π.χ. πόσοι πολλοί πραγματικοί αριθμοί υπάρχουν;

Άπειροι. Είναι τόσοι όσοι είναι οι φυσικοί αριθμοί; Είναι περισσότεροι;

Τι σημαίνει περισσότεροι όταν έχουμε άπειρα στοιχεία;

- Δεν υπάρχει μόνο ένα, αλλά πολλά άπειρα!
- Αντί να ρωτάμε 'πόσα' στοιχεία υπάρχουν σε ένα σύνολο, είναι πολύ πιο αποτελεσματικό να συγκρίνουμε δύο σύνολα, και να ρωτάμε εάν υπάρχει το ίδιο πλήθος στοιχείων στα δύο.
- Λέμε ότι τα σύνολα A και B έχουν το ίδιο πλήθος στοιχείων εάν υπάρχει μία συνάρτηση $f : A \xrightarrow[\varepsilon\pi\iota]{1-1} B$

- Λέμε ότι τα σύνολα A και B **έχουν το ίδιο πλήθος στοιχείων** εάν υπάρχει μία συνάρτηση $f : A \xrightarrow{1-1} B$
- Ενα σύνολο A είναι **πεπερασμένο**, αν υπάρχει $n \in \mathbb{N}$ και συνάρτηση $f : A \xrightarrow{1-1} [n]$
- Ενα σύνολο A είναι **αριθμήσιμο** αν είτε είναι πεπερασμένο είτε υπάρχει μία συνάρτηση $f : A \xrightarrow{1-1} \mathbb{N}$
- Αν υπάρχει $f : A \xrightarrow{1-1} \mathbb{N}$ τότε λέμε ότι το A έχει \aleph_0 πλήθος στοιχείων

π.χ. Το \mathbb{N}_0 είναι αριθμήσιμο

Ορίζουμε $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}_0$ με $f(n) = n - 1$. Η f είναι αμφιμονοσήμαντη συνάρτηση.

π.χ. (Γαλιλαίος, 1638) Υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ των φυσικών αριθμών και των τελείων τετραγώνων:

$$\begin{array}{ccccccccc}
 1 & 2 & 3 & 4 & \dots & n & \dots \\
 \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & & \downarrow & \\
 1 & 4 & 9 & 16 & \dots & n^2 & \dots
 \end{array}$$

- ⇒ Το \mathbb{N} είναι γνήσιο υποσύνολο του \mathbb{N}_0 , άρα διαισθητικά θα έπρεπε να έχει λιγότερα στοιχεία από το \mathbb{N}
- ⇒ Το $\{n^2 : n \in \mathbb{N}\}$ είναι γνήσιο υποσύνολο του \mathbb{N} άρα διαισθητικά θα έπρεπε να έχει λιγότερα στοιχεία από το \mathbb{N}
- ⇒ όμως με την έννοια της ύπαρξης αμφιμονοσήμαντης συνάρτησης, τα δύο σύνολα έχουν το ίδιο πλήθος στοιχείων

- Cantor (1870): αν ερμηνεύσουμε 'το ίδιο πλήθος στοιχείων' να σημαίνει 'υπάρχει αμφιμονοσήμαντη συνάρτηση μεταξύ δύο συνόλων', τότε κάθε άπειρο σύνολο έχει το ίδιο πλήθος στοιχείων με ένα γνήσιο υποσύνολό του!
- Εδώ **άπειρο** εννοείται ένα σύνολο B το οποίο δεν είναι ούτε κενό ούτε πεπερασμένο.

Δηλ. $B \neq \emptyset$ και δεν υπάρχει συνάρτηση $f : [n] \xrightarrow[\varepsilon\pi\iota]{1-1} B$, για οποιοδήποτε $n \in \mathbb{N}$

Πρόταση:

Αν ένα σύνολο B είναι άπειρο, τότε υπάρχει ένα γνήσιο υποσύνολο $A \subset B$ και μία συνάρτηση $f : B \xrightarrow[\varepsilon\pi\iota]{1-1} A$.

Αποδ. κατασκευάζουμε ένα άπειρο υποσύνολο X του B ως εξής:

Αφού το B δεν είναι κενό, υπάρχει κάποιο στοιχείο στο B , το οποίο ονομάζουμε x_1 .

Αν έχουμε επιλέξει τα διαφορετικά στοιχεία x_1, x_2, \dots, x_n , αφού δεν υπάρχει $\phi : [n] \xrightarrow[\varepsilon\pi\iota]{1-1} B$, πρέπει να υπάρχει κάποιο άλλο στοιχείο του B , το οποίο ονομάζουμε x_{n+1} , και το οποίο είναι διαφορετικό από τα x_1, \dots, x_n .

Ορίζουμε $X := \{x_n \in B \mid n \in \mathbb{N}\}$

Θεωρούμε το σύνολο $A = B \setminus \{x_1\}$ και ορίζουμε $f : B \rightarrow A$ με

$$\begin{array}{ll} f(x_n) = x_{n+1} & \text{για } x_n \in X \\ f(b) = b & \text{για } b \notin X \end{array}$$

Η συνάρτηση $f : B \rightarrow A$ είναι αμφιμονοσήμαντη και $A \subset B$

- Ο Cantor έλυσε το πρόβλημα του απείρου εισάγοντας την έννοια του *πληθικού αριθμού*
- το X και το Y έχουν τον ίδιο *πληθικό αριθμό* αν και μόνον αν υπάρχει συνάρτηση $f : X \xrightarrow[\text{επι}]{1-1} Y$
- συμβολίζουμε τον πληθικό αριθμό (ή πληθάριθμο) του X με $|X|$ ή $\text{card}(X)$ ή $\#X$
- Για πεπερασμένα σύνολα, αν υπάρχει $f : [n] \xrightarrow[\text{επι}]{1-1} X$, ο πληθικός αριθμός του X είναι n
- Αν υπάρχει συνάρτηση $f : \mathbb{N} \xrightarrow[\text{επι}]{1-1} X$, λέμε ότι ο πληθικός αριθμός του X είναι \aleph_0
- Για άλλα άπειρα σύνολα μπορεί να χρειαστούμε νέα σύμβολα για τους πληθικούς αριθμούς τους

Παρατηρήσεις/ιδιότητες

- Αν υπάρχει συνάρτηση $f : X \xrightarrow[επι]{1-1} Y$ τότε $|X| = |Y|$
- Αν υπάρχει μία 1-1 συνάρτηση $f : X \rightarrow Y$ τότε θα λέμε ότι $|X| \leq |Y|$
- Αν $X \subseteq Y$ τότε $|X| \leq |Y|$

διότι η συνάρτηση $f : X \rightarrow Y$ με $f(x) = x$ είναι 1-1

- Αν $|X| \leq |Y|$ και $|X| \neq |Y|$ τότε $|X| < |Y|$
- Αν $|X| \leq |Y|$ και $X \neq Y$ τότε δεν ισχύει πάντα ότι $|X| < |Y|$

διότι, για άπειρα σύνολα δείξαμε ότι υπάρχει γνήσιο άπειρο υποσύνολο

- Για κάθε άπειρο σύνολο B μπορούμε να επιλέξουμε ένα άπειρο αριθμήσιμο σύνολο $X \subseteq B$
- Άρα, $\aleph_0 = |X| \leq |B|$, και συνεπώς ο \aleph_0 είναι ο μικρότερος άπειρος πληθικός αριθμός
- Πολλά σύνολα, που φαίνεται να είναι πολύ μεγαλύτερα από το \mathbb{N} , έχουν τον ίδιο πληθικό αριθμό \aleph_0 .

π.χ. Το σύνολο των ακεραίων είναι αριθμήσιμο.

Ορίζουμε $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{Z}$ με

$$f(n) = \begin{cases} k & \text{εάν } n = 2k \\ 1 - k & \text{εάν } n = 2k - 1 \end{cases} \quad \text{ή} \quad g(n) = (-1)^n \left\lfloor \frac{n}{2} \right\rfloor$$

και έχουμε την αντιστοιχία

1	2	3	4	5	6	7	...
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	
0	1	-1	2	-2	3	-3	...

⇒ αν και f είναι αμφιμονοσήμαντη συνάρτηση, δεν διατηρεί τη διάταξη: $m < n$ δεν συνεπάγεται ότι $f(m) < f(n)$

Πρόταση: Το σύνολο των ρητών αριθμών είναι αριθμήσιμο.

Ένας τρόπος να απαριθμήσουμε τους θετικούς ρητούς είναι να γράψουμε όλα τα κλάσματα σε ένα πίνακα και διαβάσουμε κατά μήκος 'χιαστί διαγωνίων'

1/1	1/2	1/3	1/4	1/5	...
2/1	2/2	2/3	2/4	2/5	...
3/1	3/2	3/3	3/4	3/5	...
4/1	4/2	4/3	4/4	4/5	...
5/1	5/2	5/3	5/4	5/5	...
⋮	⋮	⋮	⋮	⋮	

παίρνουμε μια ακολουθία στην οποία περιέχονται όλοι οι ρητοί με επαναλήψεις

1/1, 1/2, 2/1, 1/3, 2/2, 3/1, 1/4, 2/3, 3/2, 4/1, 5/5, 2/4, 3/3, 4/2, 4/1, 1/5, 2/4, 3/3, 4/2/, 5, 1, ...

διαγράφουμε τις επαναλήψεις

1, 1/2, 2, 1/3, 3, 1/4, 2/3, 3/2, 4, 1/5, 5, ...

1/1	1/2	1/3	1/4	1/5	...
2/1	2/2	2/3	2/4	2/5	...
3/1	3/2	3/3	3/4	3/5	...
4/1	4/2	4/3	4/4	4/5	...
5/1	5/2	5/3	5/4	5/5	...
⋮	⋮	⋮	⋮	⋮	⋮

διαγράφουμε τις επαναλήψεις

1, 1/2, 2, 1/3, 3, 1/4, 2/3, 3/2, 4, 1/5, 5, ...

Ονομάζουμε το n -οστό αριθμό στην εναπομείνασα ακολουθία a_n , και ορίζουμε τη συνάρτηση f από τους φυσικούς στους θετικούς ρητούς με $f(n) = a_n$.

Όλοι οι ρητοί

0, a_1 , $-a_1$, a_2 , $-a_2$, ..., a_n , $-a_n$, ...

Η συνάρτηση $g : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{Q}$ που ορίζεται ως $g(k) = \begin{cases} 0 & \text{εάν } k = 1 \\ a_n & \text{εάν } k = 2n \\ -a_n & \text{εάν } k = 2n + 1 \end{cases}$ είναι 1-1 και επί

Πρόταση: Κάθε υποσύνολο αριθμήσιμου συνόλου είναι αριθμήσιμο.

Εστω A αριθμήσιμο σύνολο. Αν το A είναι πεπερασμένο, η πρόταση είναι προφανής

Αν το A είναι άπειρο αριθμήσιμο, τότε υπάρχει $f : \mathbb{N} \xrightarrow{1-1} A$

Εστω $B \subseteq A$, τότε

• είτε το B είναι πεπερασμένο \implies αριθμήσιμο

• είτε το B είναι άπειρο \implies μπορούμε να ορίσουμε μία συνάρτηση $g : \mathbb{N} \xrightarrow{1-1} B$

Η συνάρτηση g θα είναι η εξής:

$g(1) = f(m)$ όπου m είναι το ελάχιστο $m \in \mathbb{N}$ για το οποίο $f(m) \in B$

αν έχουμε ορίσει τα $g(1), g(2), \dots, g(n)$, τότε

$g(n+1) = f(m)$ όπου m είναι το ελάχιστο $m \in \mathbb{N}$ για το οποίο $f(m) \in B \setminus \{g(1), \dots, g(n)\}$.

π.χ.	$f(1)$	$f(2)$	$f(3)$	$f(4)$	$f(5)$	$f(6)$	$f(7)$	$f(8)$	$f(9)$	$f(10)$	$f(11)$	$f(12)$
	$\notin B$	$\notin B$	$\in B$	$\notin B$	$\in B$	$\notin B$	$\notin B$	$\in B$	$\in B$	$\in B$	$\notin B$	$\in B$
			$g(1)$		$g(2)$			$g(3)$	$g(4)$	$g(5)$		$g(6)$

Πρόταση Η ένωση μίας αριθμήσιμης οικογένειας αριθμήσιμων συνόλων είναι αριθμήσιμο σύνολο.

Αποδ. Αφού κάθε A_n είναι αριθμήσιμο, μπορούμε να γράψουμε τα στοιχεία του A_n σε μία γραμμή,

$$a_{n1}, a_{n2}, \dots, a_{nm}, \dots$$

η γραμμή θα τελειώνει αν το A_n είναι πεπερασμένο, ενώ θα είναι μία άπειρη ακολουθία αν το A_n είναι άπειρο αριθμήσιμο.

καταγράφουμε τα στοιχεία του $\bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n$ σε ένα πίνακα και τα διαβάζουμε κατα μήκος των χιαστί διαγωνίων

a_{11}	a_{12}	a_{13}	a_{14}	a_{15}	...
a_{21}	a_{22}	a_{23}	a_{24}	a_{25}	...
a_{31}	a_{32}	a_{33}	a_{34}	a_{35}	...
a_{41}	a_{42}	a_{43}	a_{44}	a_{45}	...
\vdots	\vdots	\vdots	\vdots	\vdots	\ddots

δηλ. $a_{11}, a_{12}, a_{21}, a_{13}, a_{22}, a_{31}, a_{14}, \dots$

Μπορεί να υπάρχουν κενά στον πίνακα (πεπερασμένα σύνολα) } προσπερνάμε τα κενά και
 Μπορεί να υπάρχουν επαναλήψεις (κοινά στοιχεία) } τα στοιχεία που έχουν ήδη εμφανιστεί

Τελικά έχουμε είτε μία πεπερασμένη ακολουθία, είτε μία άπειρη ακολουθία χωρίς επαναλήψεις
 αρα η ένωση $\bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n$ είναι αριθμήσιμο σύνολο

Πρόταση Το καρτεσιανό γινόμενο δύο αριθμήσιμων συνόλων είναι αριθμήσιμο σύνολο.

Εάν A και B είναι αριθμήσιμα, γράφουμε

$$A : a_1, a_2, a_3, \dots, a_n, \dots$$
$$B : b_1, b_2, b_3, \dots, b_n, \dots$$

Γράφουμε τα στοιχεία του καρτεσιανού γινομένου $A \times B$ σε ένα πίνακα και τα διαβάζουμε κατα μήκος των χιαστί διαγωνίων

$$\begin{array}{cccc} (a_1, b_1) & (a_1, b_2) & (a_1, b_3) & \dots \\ (a_2, b_1) & (a_2, b_2) & (a_2, b_3) & \dots \\ (a_3, b_1) & (a_3, b_2) & (a_3, b_3) & \dots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \end{array}$$

⇒ Αν ένα από τα A ή B είναι πεπερασμένο, θα υπάρχουν κενά, τα οποία παραλείπουμε.

⇒ Αν και τα δύο είναι πεπερασμένα, το γινόμενο $A \times B$ είναι πεπερασμένο.

⇒ Αν και τα δύο είναι άπειρα, η συνάρτηση $f : \mathbb{N} \xrightarrow{1-1} A \times B$ που προκύπτει διαβάζοντας χιαστί είναι:

Η n -οστή διαγώνιος έχει n στοιχεία ⇒ στις n πρώτες διαγώνιους υπάρχουν $1 + 2 + \dots + n = \frac{1}{2} n(n+1)$ στοιχεία

Το r -οστό στοιχείο στην επόμενη χιαστί διαγώνιο είναι το (a_r, b_{n+2-r}) ,

$$f(m) = (a_r, b_{n+2-r}) \text{ όπου } m = \frac{n(n+1)}{2} + r \text{ για } 1 \leq r \leq n+1$$

π.χ. Το σύνολο των σημείων του επιπέδου με ρητές συντεταγμένες είναι αριθμήσιμο. $\mathbb{Q} \times \mathbb{Q}$

π.χ. Το σύνολο των σημείων του \mathbb{R}^3 με ρητές συντεταγμένες είναι αριθμήσιμο. $\mathbb{Q} \times \mathbb{Q} \times \mathbb{Q}$

Ασκ. Θεωρήστε το σύνολο S των σφαιρών στο \mathbb{R}^3 των οποίων τα κέντρα έχουν ρητές συντεταγμένες, και των οποίων η ακτίνα είναι ρητός αριθμός. Δείξτε ότι το S είναι αριθμήσιμο.

$$\Upsilon\acute{\alpha}\rho\chi\epsilon\iota\ f : S \xrightarrow[\epsilon\pi\iota]{1-1} \mathbb{Q} \times \mathbb{Q} \times \mathbb{Q} \times \mathbb{Q}$$

$f(S) = ((c_1, c_2, c_3), r)$, όπου $(c_1, c_2, c_3) \in \mathbb{Q} \times \mathbb{Q} \times \mathbb{Q}$ είναι το κέντρο της σφαίρας S και $r \in \mathbb{Q}$ η ακτίνα της

$$\text{Αρα } |S| = |\mathbb{Q} \times \mathbb{Q} \times \mathbb{Q} \times \mathbb{Q}| = |\mathbb{N}|$$

Πρόταση Το σύνολο \mathbb{R} των πραγματικών αριθμών δεν είναι αριθμήσιμο

Υποθέτουμε ότι υπάρχει συνάρτηση $f : \mathbb{N} \xrightarrow{\text{επι}} \mathbb{R}$ και καταλήγουμε σε άτοπο

Αν $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{R}$ είναι μία συνάρτηση, γράφουμε κάθε αριθμό $f(m) \in \mathbb{R}$ σε δεκαδική παράσταση

$$f(m) = a_m, a_{m1} a_{m2} a_{m3} \dots a_{mn} \dots, \quad \text{όπου } a_m \in \mathbb{Z} \text{ και } a_{mn} \in \{0, 1, \dots, 9\}$$

π.χ. αν $f(m) = \sqrt{2} = 1,41421356\dots$ τότε $a_m = 1, a_{m1} = 4, a_{m2} = 1, a_{m3} = 4, a_{m4} = 2, \dots$

π.χ. αν $f(m)$ είναι δεκαδικό κλάσμα, η ακολουθία τελειώνει με μηδενικά

Δηλ. έχουμε μία ακολουθία

$$\begin{array}{rcl} f(1) & = & a_1, a_{11} a_{12} a_{13} \dots \\ f(2) & = & a_2, a_{21} a_{22} a_{23} \dots \\ f(3) & = & a_3, a_{31} a_{32} a_{33} \dots \\ & & \vdots \\ f(n) & = & a_n, a_{n1} a_{n2} a_{n3} \dots \\ & & \vdots \end{array}$$

Δηλ. έχουμε μία ακολουθία

$$\begin{aligned} f(1) &= a_1, a_{11} a_{12} a_{13} \dots \\ f(2) &= a_2, a_{21} a_{22} a_{23} \dots \\ f(3) &= a_3, a_{31} a_{32} a_{33} \dots \\ &\vdots \qquad \qquad \qquad \vdots \\ f(n) &= a_n, a_{n1} a_{n2} a_{n3} \dots \\ &\vdots \qquad \qquad \qquad \vdots \end{aligned}$$

Θα δείξουμε ότι η συνάρτηση f δεν είναι επί, γράφοντας τη δεκαδική παράσταση ενός αριθμού που είναι διαφορετικός από όλα τα $f(n)$.

Έστω ο αριθμός $\beta = 0, b_1 b_2 \dots b_n \dots$ όπου

$$b_n = \begin{cases} 1 & \text{εάν } a_{nn} = 0 \\ 0 & \text{εάν } a_{nn} \neq 0 \end{cases}$$

Τότε, $\beta \neq f(n)$ για κάθε $n \in \mathbb{N}$ διότι διαφέρει στο n -οστό δεκαδικό ψηφίο, $b_n \neq a_{nn}$.

Αρα, $\beta \notin f(\mathbb{N})$ και συνεπώς η f δεν είναι επί

- Αυτό το επιχείρημα ονομάζεται *διαγώνιο επιχείρημα του Cantor* και δείχνει ότι $|\mathbb{N}| \neq |\mathbb{R}|$.
- Αφού $\mathbb{N} \subseteq \mathbb{R}$, τότε $|\mathbb{N}| \leq |\mathbb{R}|$ και αφού $|\mathbb{N}| \neq |\mathbb{R}|$ συμπεραίνουμε ότι $|\mathbb{N}| < |\mathbb{R}|$
- Συμβολίζουμε τον πληθικό αριθμό του \mathbb{R} με c , άρα $\aleph_0 < c$
- Μία παραλλαγή του διαγωνίου επιχειρήματος μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δείξουμε ότι για κάθε πληθικό αριθμό μπορούμε να βρούμε έναν μεγαλύτερο.

- Πρόταση: Για κάθε σύνολο A το δυναμοσύνολο $\mathcal{P}(A)$ έχει γνήσια μεγαλύτερο πληθικό αριθμό.

$$\text{Δηλαδή, } |A| < |\mathcal{P}(A)|$$

Αποδ. Η συνάρτηση $g : A \rightarrow \mathcal{P}(A)$ με $g(a) = \{a\}$, για κάθε $a \in A$, είναι ένα προς ένα. Άρα $|A| \leq |\mathcal{P}(A)|$.

Πρέπει να δείξουμε ότι $|A| \neq |\mathcal{P}(A)|$.

Θα δείξουμε ότι καμία συνάρτηση $f : A \rightarrow \mathcal{P}(A)$ δεν είναι επί.

Υποθέτουμε ότι υπάρχει μία $f : A \rightarrow \mathcal{P}(A)$ που είναι επί και θα φτάσουμε σε άτοπο

Το $f(a)$ είναι ένα υποσύνολο του A . Άρα για κάθε $a \in A$ μπορούμε να θέσουμε το ερώτημα:

ανήκει το a στο υποσύνολο $f(a)$;

Επιλέγουμε τα στοιχεία A για τα οποία η απάντηση είναι όχι, και ορίζουμε το σύνολο

$$B = \{a \in A \mid a \notin f(a)\}.$$

Θα δειξουμε ότι το $B \subseteq A$ δεν ανήκει στην εικόνα της f .

Πράγματι, αν $B \in f(A)$ δηλαδή αν υπάρχει $b \in A$ με $B = f(b)$, τότε:

αν $b \in B$ τότε, από τον ορισμό του B , $b \notin B$

αν $b \notin B$ τότε, από τον ορισμό του B , $b \in B$

Συμπεραίνουμε ότι το $B \in \mathcal{P}(A)$ δεν ανήκει στην εικόνα της f , και άρα η $f : A \rightarrow \mathcal{P}(A)$ δεν είναι επί.

- Η πρόταση που αποδείξαμε δείχνει ότι υπάρχει μία ιεραρχία από άπειρα!
- Ξεκινάμε με το $\aleph_0 = |\mathbb{N}|$ και έχουμε... $|\mathbb{N}| < |\mathcal{P}(\mathbb{N})| < |\mathcal{P}(\mathcal{P}(\mathbb{N}))| < |\mathcal{P}(\mathcal{P}(\mathcal{P}(\mathbb{N})))| < \dots$